

Raluca E. Iftime
Universitatea din București

PARADIGMELE
TERMENILOR MILITARI
DE ORIGINE POLONĂ ÎN
CRONICILE LUI MIRON
COSTIN, NICOLAE COSTIN
ȘI ION NECULCE

Paradigms of Polish military terms in the chronicals of Miron Costin, Nicolae Costin and Ion Neculce

ABSTRACT

The article examines the influence exercised by Polish language with regard to military terminology of old Romanian vocabulary. By establishing three lexical-semantic fields, we shall take into account generic names of military personnel, generic names of military grades and generic names of weaponry and munitions. Polish influence over Romanian old vocabulary between XVI and XVIII centuries is the result of direct relations between Romanian and Polish savants, due to contact of Moldavian scholars with Polish schools during their studies and with Polish realities or due to presence of Polish people in Moldova, as missionaries and/or travelers. Therefore, we shall examine how Polish influence has distributed over Romanian old texts, such as chronicles or text translations from Polish language by rendering to Romanian language lexical loanwords into the military field of direct Polish origin or lexemes in Polish originated from Latin or sometimes, a Romanic idiom.

KEY WORDS: Polish language influence, military terminology, Polish loanwords into Romanian, old Romanian language, Romanian-Polish contacts.

1. Articolul nostru își propune să analizeze influența exercitată de limba polonă în ceea ce privește terminologia militară a lexicului vechi românesc.

Vom avea în vedere trei câmpuri lexico-semanticice:

- 1) denumiri generice de personal militar,
- 2) denumiri generice de grade militare,
- 3) denumiri generice de arme și muniții.

Înainte de stabilirea cuvintelor care aparțin acestor câmpuri, vom porni de la premisa că elementele lexicale de origine polonă au intrat în limba română veche prin relațiile directe dintre oamenii de cultură români și polonezi, prin contactul învățaților moldoveni cu școlile poloneze și, în perioada de instruire, cu realitățile poloneze, prin prezența unor polonezi în Moldova, atât ca soli sau călători, cât și ca misionari (Panaitescu: 1930). Influența poloneză s-a exercitat astfel fie direct, fie pe cale livrescă, cum a fost cazul scrierilor românești cu caracter istoric, letopisețe, cronici, sau al traducerilor din limba

polonă sau prin intermediar polonez. Obiectul studiului nostru îl reprezintă, în aceste condiții, împrumuturile lexicale din limba polonă, cuvinte ce compuneau domeniul militar al acestei limbi sau lexeme pătrunse în polonă dintr-o altă limbă, adesea latina sau un idiom romanic.

Primele cercetări asupra cuvintelor de origine polonă în limba română și clasificarea acestora se datorează Elenei Lința, care s-a oprit asupra subiectului în 1974, în cadrul tezei intitulată *Wyrazy polskiego pochodzenia w języku rumuńskim*¹ (Lința: 1974).

Influența polonă asupra lexicului românesc a fost studiată apoi de Mihai Mitu, care utilizează în studiile sale conceptul de „împrumuturi în serie”, explicând că trăsătura principală a polonismelor este motivarea „temporală” și folosirea „temporară” (Mitu 1983: 110). Profesorul Mitu, după apariția lucrărilor *Termeni de origine polonă în documentele slavo-moldovenești (1388–1517)* și *Etimologii românești în „Dicționarul limbii polone”* (Mitu 2006: 67–91), a publicat numeroase scrieri de etimologie româno-slavă, grupate recent în volumul 24 al colecției *Etymologica* (Mitu: 2001) și în lucrarea intitulată *Romano-polonica I. Studii de istorie culturală* (Mitu: 2007). Amintim de asemenea pe Elena Deboveanu, cu articolul privitor la aspecte ale influenței exercitate de limba polonă în opera cronicarilor (Deboveanu 1962: 93–109), pe Neculai A. Ursu, cu studiul despre textul *Le Relationi universali* al lui Giovanni Botero (Ursu: 1991), tradus parțial în română la începutul secolului al XVIII-lea prin intermediar polonez, pe Boris Cazacu, cu expunerea referitoare la influența latină asupra lexicului cronicarului Miron Costin (Cazacu 1943: 41–64), în care face adnotări ce trimit și la limba polonă.

Pe baza acestor surse, dar și prin investigație proprie asupra unor texte moldovenești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, am supus inventarului un material lexical extras din registrul militar al cuvintelor de origine poloneză. Mai departe, am selectat mai multe lexeme consemnate în operele a trei cronicari moldoveni: *Letopiseșul* lui Miron Costin (1944), *Letopiseșul* lui Nicolae Costin (1942), *Letopiseșul* lui Ion Neculce (2001).

În ceea ce privește sensul/sensurile cuvintelor, vechimea conform atestărilor și confirmarea mai mult sau mai puțin a originii polone în rândul cercetătorilor care s-au ocupat de unele dintre acestea, informațiile au fost preluate în primul rând, din DA², DLR³, MDA⁴ combinate cu datele din ultima ediție a dicționarului lui H. Tiktin⁵. În al doilea rând, am utilizat *Dicționarul limbii polone vechi*⁶, dar și primul dicționar de etimologie al limbii polone [1927], semnat de lexicograful Al. Brückner, reeditat în 2008⁷. Am comparat și am completat datele cu cele oferite de *Dicționarul elementelor românești*

¹ Menționăm articolul autoarei din 1964 care a contribuit la elaborarea lucrării de mai târziu, *Termeni militari de origine polonă în limba cronicarilor români, Romanoslavica*, X.

² Academia Română, 1913–1948, *Dicționarul limbii române*, vol. I–II, București.

³ Academia Română, 1965–2000, *Dicționarul limbii române*, vol. VI–XIV: M–Z, București.

⁴ Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”, 2010, *Micul dicționar academic*, Univers Enciclopedic Gold, București.

⁵ Tiktin Heinmann, 2003–2005, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch, 3. überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Luder*, Bd. II: D–O, Bd. III: P–Z, Clusium, Cluj-Napoca.

⁶ Este o compilație între *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, <http://sjp.pwn.pl/> și *Słownik staropolski*, S. Urbańczyk (red.), F. Wysocka (red. naukowa), Kraków 2003. Vom folosi siglele SJP și STP.

⁷ Amintim cea mai recentă ediție din 2008 a volumului *Słownik etymologiczny języka polskiego*, apărut la Varșovia.

din documente slavo-române (1374–1600)⁸, elaborat sub coordonarea lui Gh. Bolocan, în care înregistrăm cuvinte de origine polonă, care apar alături de lexeme de origine slavă directă, de *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1432–1760)*⁹, în care colectivul condus de Gh. Chivu inventariază și unități lexicale venite prin intermediul limbii polone. În această ultimă sursă lexicografică consemnăm unele cuvinte-titlu cu origine poloneză sau au forme, respectiv variante explicabile prin intermediar polonez. Nu putem să nu menționăm în lucrarea noastră și *Dicționarul limbii române literare vechi. Termini regionali*¹⁰, în care autoarele, coordonate de Mariana Costinescu ilustrează circulația unor regionalisme literare.

Dicționarul după care vom indica etimonul polonez este cel al limbii polone vechi¹¹. Vom verifica originea polonă în sursa noastră poloneză recentă, reprezentată de ediția Brückner. Ținem să clarificăm dicționarele cărora le conferim cel mai mult credit etimologic: DÎLR, DA, TDRG, SJP și Brückner. Totodată am luat în considerare etimologia regăsită în recenta ediție¹² a *Dicționarului etimologic al limbii române*, pentru cuvintele care încep cu literele A, B, C. Atestarea pe care o atribuim cuvintelor noastre vizează exclusiv cele trei letopisește. În privința atestărilor, precizăm că ne bazăm în mare parte pe MDA și DÎLR, dar și pe surse secundare, de genul ediției Linde.

2. În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, pe lângă legături economice și culturale, existau și relații, respectiv contacte militare între armatele și conducătorii celor două țări, Moldova și Polonia. Pentru acest motiv, în limba cronicarilor, aspecte ale unor realități politice, administrative și/sau militare sunt denumite prin cuvinte împrumutate din limba polonă. Cărturarii moldoveni au utilizat pentru acest motiv în cronici: *baștă*, *hatman*, *husar*, *fuzâi*, *șanș*. Alți termeni întâlniți în letopisețul lui Miron Costin fac referire la organizarea armatei: *armie*, *roată*, *pospolită*, *comisar*, *daraban* cu diferite variante la ceilalți cronicari moldoveni și *roh(t)mistru*, *lăduncă*, înregistrate o singură dată. Alte cuvinte de origine polonă, întâlnite în sursele parcurse ilustrează cele trei mari câmpuri lexicale din sfera domeniului militar amintite mai sus.

I. PERSONAL MILITAR

În cadrul primului câmp semantic, semnalăm următoarele cuvinte: *armie* s.f., 1710, < pol. *armia* „oaste, armată”: «Au trecut toată armia Moscului peste apa Vorskla și [...] ca o milă mică de la armadia neprietenului au stătut». NC, LET. 60; *comendă* s.f., var. *comendie*, 1715, < pol. *komenda*, „acțiunea de a comanda”: «Deci împăratul, audzind așe, i-au dat ucaz ca să fie toată comenda oștii în sama lui». IN, LET. 229; *comendui* vb. tranz., 1715, < pol. *komendować*, „a numi un comandant”: «câteva metereze au făcut cu oameni și cu puști aședzate asupra căror comenduit pe unu Brigadiru August». NC,

⁸ Institutul de Lingvistică a elaborat în 1981 sub conducerea lui Gh. Bolocan, *Dicționarul elementelor românești din documente slavo-române (1374–1600)*, care înregistrează polonisme cu formă românească.

⁹ Subliniem că este vorba de o cercetare lexicografică cu caracter descriptiv și etimologic.

¹⁰ Unele dintre aceste regionalisme provin din limba polonă.

¹¹ V. nota 9.

¹² Academia Română, Institutul de Lingvistică «Iorgu Iordan-Al. Rosetti», 2012–2015, *Dicționarul etimologic al limbii române*, 1–2, București: Editura Academiei Române.

LET. 59; *obuz* s.n., 1710, < pol. *obóz*, „tabără militară”: «să întoarseră cu izbândă la obuz, unde era craiul Vladislav». NC, LET. 198; «Apoi s-au despărțit, ș-au trecut obuzul leșescu în gios». IN, LET. 54; *pihotă* s.f., var. *piotă*, *pihodă*, *piotă*, 1710, < pol. *piechota*, „pedestime, infanterie”¹³: «că măcar că au avut craiul optzeci de mii de oaste, fără altă adunătură, [...] și altă pihotă și cu cărucioare treizăci de mii în tabără». NC, LET. 291; *pospolita* s.f., 1675, < pol. (*wojsko*) *pospolite*, „unitate de armată poloneză”: «Și singur craiul cu toată pospolita să încalece». MC, LET. 51; *rocoșean* s.m., 1645, < pol. *rokoszaniec*, „luptător, insurgent, răsculat”¹⁴: «Acolo ostenind craiul după așezarea și potolitul acelor rocoșeni să bolnăvește în oraș». NC, LET. 393; *roată* s.f. var. *rotă*, 1647, < pol. *rota*, „detașament, unitate militară”¹⁵: «înfrânsă o roată de leși, ce le-a ieșit alte roate în sprejăneală». MC, LET. 106; *vartă* s.f., 1643, < pol. *warta*, „strajă, pază, santinelă”¹⁶: «Au poroncit de au schimbat toate vărțile pre la toate porțile. Au trimis de i-au luat cu vartă, de i-au dus la Harcov». IN, LET. 385.

II. GRADE MILITARE

Dintre cuvintele ce desemnau ranguri, dregătorii, funcții selectăm: *auditor* s.m., 1715, < pol. *audytor*, „judecător militar”¹⁷: «A polcurilor auditori (adecă judecători) și comisarii». NC, LET. 65; *capral* s.m., 1715, < pol. *kapral*, „căpral”¹⁸: «Din cavalerie uciși [...] 571 căprali și de cei de rând». MC, LET. 74; *caștelean* s.m., var. *caștelian*, 1710, < pol. *kasztelan*, „comandant al unui castel, proprietar al unui castel”: «Deci și Leșii au ales pre Iacob Sobetșchii, tatăl craiului leșăscu de acmu și pre Joravinschii cașteleanul de Bâlza». MC, LET. 60; «Acestea toate deplin le-au scris caștelianul la craiul și îndată, înțelegând craiul, au trimis la hatmanul». NC, LET. 547; *colegat* s.m., var. *coligat*, *colegatur*, 1693, < pol. *koligat*, „tovarăș de arme”¹⁹: «săninatul domn al Țării Moldovii, samodereț și colegat (prietin) Țării Moschicești». IN, LET. 212; «Numai în pază sta, ca să nu scape nici într-o parti, căci ești colegatur neamțului și prietin Moscalului». (*idem*, 330); *comendant* s.m., var. *comendant* și *comăndant*, 1715, < pol. *komendant*, „comandantul oștirii”²⁰: «De ce ficiorii lui Miron au prinsu de veste ș-au scăpat la comăndantul de Cetatea Neamțului». IN, LET. 114, utilizat alături de *comendă* și *comendui* (Sala-Rădulescu 2015: 22); *comisar* s.m., 1731, < pol. *komisarz*, „reprezentantul militar al unei puteri,

¹³ După DLR și TDRG – etimologie multiplă, polonă, rusă, ucraineană.

¹⁴ Derivatele *rocoș*, *rocoșenie*, *rocoșire*, *rocoșitură*, *rocoșitoriu*, *rocoșelnic* s-au răspândit în toată Moldova prin textele moldovenești.

¹⁵ Atestat prima dată la GU. DLR îi conferă etimologie polonă, prin intermediul germ. *Rotte*; Etimologie dublă polonă și germană, după TDRG și Brückner.

¹⁶ DLR și TDRG îi indică o etimologie multiplă: polonă, maghiară, germană.

¹⁷ După DÎLR, etimologie polonă. cuvântul a intrat în limba polonă din latină (*auditor*), TDRG îi atribuie etimologie latină.

¹⁸ DÎLR: et. dublă, ru. și pol., (rus. < pol. < lat. med. *caporalis*, it. *caporale*); cf. *căprar*: DELR notează var. *capral*, *căplar*, *căplar*, *căpral*, *căprar*: *Capral* și *căpral* provin din pol. *kapral*, germ. *Kapral*, rus. *kaplar*.

¹⁹ DLR nu îl consemnează; DÎLR îi atribuie sensul „aliat, confederat”. Etimologie italiană și polonă. (< lat. *colligatus*).

²⁰ Este un împrumut cu varianta *comendat* (Dosoftei), dispariția lui *n* fiind explicată în DA ca o posibilă disimilare.

în special al regelui Poloniei”²¹: «Până văzându leșii neticneală cu dânșii [...] le trimite câte doi domni comisari mai mari și aceia comisari le făcea giudeață și-i cârmuia». MC, LET. 125; «Orându-it-au craiul comisari pre la târguri, să să facă cercare acelu lucru». NC, LET. 551; «Și sedzu acolo câtăvă vreme [...] că era și comisarii leșești acolo». IN, LET.136. Din contextele noastre este clar ca este utilizat de toți cronicarii; **cornet** s.m., 1715, < pol. *kornet*, „ofițer de cavalerie” și „stindard al unei companii de cavalerie”²²: «6 podporucinici și corneți». NC, LET. 67; **dărăban** s.m., var. *daraban*, *dărăbant*, < pol. *darabaniec*, „soldat”²³: «au strânsu dărăbanii, carii tot pe un cuvânt era cu ceilalți slujitori». MC, LET. 61; «Dumitrașco-vodă, văzând că nu să găsește nime, să ispitie el singur să margă și cu Braha, capitan de darabani». IN, LET. 242; «Și întâi pre învățătură tătăne-său, lui Ștefan Vodă, trimis-au la împărăția Turcilor pre Tăutul logofătul cel mare și pedestrime de dărăbant». NC, LET. 326; **gheneral** s.m., var. *ghenăral*, *ghenaral*, *ghenăraliu*, *ghenărar(iu)*, *gheneraleș*, *ghenerar(iu)*, *gheneralu(m)*, *ghinaral*, *ghinărai*, *ghinărar(eș)*, *ghinărari(u)*, *ghineral(eș)*, *ghinerali*, *ghinerariu*, 1600, < pol. *general*, „general”²⁴: «Și au orându-it cu oștile pre un gheneral al său, adecă hatman». MC, LET.115,117; «Atunce Adamu Sineavshcii hatmanul i-au muștrat pe gheneralii moschicești». IN, LET. 194; Circulă mai ales în forme compuse: *gheneral-adiutant*, *gheneral-auditor*, *gheneral-feldmareșal*, *gheneral-maior*, *general-marșal*, *general-poruticic*; **hatman** s.m., var. *hetman*, 1527, < pol. *hetman*, „comandant”²⁵: «După ce li-au fugit toate capetele și hatmanul lor [...] s-au apărât până în noapte și apoi noaptea în tabără au făcut focuri de carăle lor și de spini; Așijderea pre acee vreme, fiind mitropolit țărâi, părintele Ghedeon și cu Antiohie Jora hatman și cu alți boieri mari încă scrie de rău pentru Dumitrașco-vodă la moscali, să nu-l creadză, că el este ca și unu turcu și ține cu turcii». IN, LET. 197. În susținerea exclusivă a originii polone a lexemului *hatman*, precizăm că acesta a fost introdus din Polonia de către Ieremia Movilă (1595–1606)²⁶ (Simonescu 1939: 48–49); **husar** s.m., < pol. *husarz*, „soldat polonez călare”²⁷: «Singur Mihai vodă, ca un leu, în fruntea oștii îmbărbătând pre ai săi, și au ținut războiul câteva ceasuri, până au vinit husarii». NC, LET. 597; «Și să nu hie întorsu spre turci îndărăptu niște stiaguri de husari...» MC, LET. 56; **joimir** s.m., var. *joimir*, *gioimir*, 1635, < pol. *żolnierz*, *żojmierz*, „soldat”²⁸:

²¹ DÎLR confirmă că a intrat în limba polonă prin intermediul latinei medievale.

²² TDRG – etimologie polonă și rusă, respectiv Brückner – etimologie germană.

²³ DA îl înregistrează cu etimologie maghiară. Elena Lința, în *op.cit.*, consideră forma *dorobant* drept o contaminare între pol. *darabaniec*, rom. *dărăbant* și magh. *darabant*, și nu un împrumut maghiar, deși primele sale atestări apar în contexte referitoare la maghiari.

²⁴ DÎLR: < germ. *General*, magh. *general*, *generalis*, pol. *general*, rus. (rus. < pol. < germ. < fr. *général*, < lat. *generalis*, magh. < lat. *generalis*). În TDRG apare forma *ghenărar*. Etimologie latină.

²⁵ În TDRG se consideră că lexemul are etimologie rusă și polonă. Atestat prima dată la GU, dar folosit de către toți cronicarii. Are derivatele *hătmăneasă*, *hătmăni*.

²⁶ Pentru originea termenilor care denumesc dregătoriile utilizați în cronicile moldovenești.

²⁷ Etimologie polonă, respectiv maghiară. Cuvântul *husar* ar putea proveni din cel maghiar *husz* cu sensul „douăzeci”, iar *gussar* de origine slavonă însemna „bandit”. Această opoziție de sensuri ne poate da o idee despre preocupările primilor husari, un gen de cavalerie ușoară, care luptau în stilul bandelor de jefuitori. Existența unor pictoriale istorice ale acestor dintâi husari îi descriu după portul maghiar specific. R. Brzeziński, autorul cărții *Polish armies 1569–1696*, adaugă că evoluția husarilor în Polonia și Ungaria a avut loc simultan până la sfârșitul secolului al XVI-lea. Abia în secolul al XVII-lea husarii polonezi au început să se diferențieze semnificativ de cei maghiari (Brzeziński: 1987).

²⁸ Tiktin propune o etimologie multiplă, polonă (*żolnierz*) și germană (*Söldner*). În opinia lui Ioan Bogdan, termenul se referea la soldații polonezi, iar cea mai timpurie atestare datează din secolul al XV-lea.

«Și la vremea lui Constantin Cantemir-vodă, fiind răscoale, au venit niște căzaci cu leși, cu moldoveni joimiri». IN, LET. 14; **marșalâc** s.m. < pol. *marszałek*, „mareșal”²⁹: «pre carele îl numește cronica leșească marșalăcul cel mare, l-au robit Turcii și pe urmă au scăpat și au venit în Țara Leșească». NC, LET. 298; **podporucinic** s.m., var. *porușnic*, 1594, < pol. *podporucznik*, „sublocotenent”³⁰: «Acestea au întreat sfat de rotmistri și porușnicii săi». NC, LET. 477; **răitar** s.m., var: *răitariu*, *reitariu*, *raitâr*, *reiter*, *raitier*, 1675, < pol. *rajtar*, „soldat călare”³¹: «Oastea Jolcovschii hatmanul avea [...] 200 de răitari nemți călări». MC, LET. 69; «S-au auzit dînd din sinete răitarii lui Laschii, carii aflase pre țărani tăind pădurea». NC, LET. 478; **reimentar** s.m., var. *rămentar*, *rementar*, *reghimentar*, 1728, < pol. *regimentarz*, „șef de regiment”³²: «Și ducându-l acel reimentar la stăpănu-său, craiul August, cădzut-au voievoda cu rugăminte la Sminghilschii, ca să nu-l ducă la craiul sau la moscali». IN, LET. 186; **rotmistru** s.m., var. *rohmistru*, *rogmistru*, *rotmaistru*, *rocmistru*, 1640, < pol. *rotmistrz*, „căpitan, comandantul unei roate”³³: «Leșii fiind [...] fără orânduială, nice hatmani, nici rohmistri, nici stegari». NC, LET. 296; «Din partea leșilor au perit Zavișa și Endriiovschii, amândoi rohmistri». MC, LET. 30; **strajnic** s.m., 1577, < pol. *strażnik*, „sergent-major (polonez)”³⁴: «Ștefan Potoțchi strajnic corunnii». IN, LET. 136.

III ARME ȘI MUNIȚII

În sfera acestor termenilor militari, inclusiv alte resurse de tip militar, enumerăm: **baștă** s.f., var. *baște*, (*bașcă* 1600), 1688 < pol. *baszta*, „bastion, redută”³⁵: «Au apucatu de au scos o samă de pedestrașice ce era în baștă [...] și au făcut cu socoteala lui Zamoyschii hatmanul și denafară de șanțuri băști de pământ». MC, LET. 27; **flintă** s.f., 1710, < pol. *flinta*, „armă”³⁶: «Apoi au început a slobodzi drăgănimia flintele, însă nu tot odată, ce începuse-a slobodzi de o parte, mergându focul slobodzind din om în om împregiur». IN, LET. 215; **fuzâie** s.f., 1661, < pol. *fuzja*, „flintă”: «Turcii ce vin, tot belacoasă, cea-sornici di aur, fuzâi [...] mii de unghi le dau». IN, LET. 324–325; **inicercă** s.f., 1661, <

DLR îi atribuie două sensuri: unul învechit „mercenar polonez”, altul de „ștrengar”. DLR îi atribuie etimologie dublă ruteană *žovnir* și polonă, acest cuvânt intrând în limbă prin intermediul lui *Söldner* din germană.

²⁹ TDRG și Brückner atribuie cuvântului etimologie multiplă: fr. *maréchal*, germ. *Marschall*, din acestea provenind pol. *marszałek*.

³⁰ Tikin: etimologie slavă multiplă.

³¹ DLR: et. pol., rus., germ.; TDRG: et. germ., pol.

³² DLR: et. pol. iar TDRG: etimologie polonă. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cuvântul *reimentar* și variantele sale ies din uz.

³³ DLR îl consemnează cu sensul „căpitan de cavalerie”. Provine din pol.; TDRG: et. pol., ru. Brückner: et. sl.

³⁴ DLR îi atribuie etimologie polonă și slavă veche. Atestat prima dată la GU. Consemnat ulterior la MC.

³⁵ DÎLR îi acordă etimologie magh. *bastya* și pol. *baszta* (< it. *bastia*); DA: etimologie polonă *baszta* (provenit din it. *bastia*, cf. germ. *Bastei*); la Neculce apare varianta *bașcă* atestată în 1600, cf. TDRG; la Brückner, apare în secolul al XV-lea, din germ. *Bastei*, din lat. *bastia*, cehă *baszta*, rus. *basznia*. DELR – reg. inv., et. pol., magh., Var. *bașcă*, după modelul *bașcă-băști*. Fam. *baște* cu sensul *bastion* atestat în 1688.

³⁶ DA explică acest cuvânt prin germ. *Flinte*, fără să excludă un etimon polonez sau maghiar.

pol. *janczarka*, „armă pe care o foloseau ienicerii”³⁷: «A doa, mai trăgea greu moscalii că iniercile turcile era mai lungi și la hera mai bune...». IN, LET. 229; *lăduncă* s.f., 1631 < pol. *ladunek*, „cartușieră”³⁸: «În pilda haiducilor de Țara Leșească, cu pene de argint la cumănace și cu table de argint la șoldure, pe lădunce». MC, LET. 33; «Le-au făcut la grumadzi lădunci de hier albu, la tot săldațul câte de o ocă de apă, ca să aibă hiecare săldaț apă gata la războiu». IN, LET. 259; *ocop* s.n., înv., 1642–1647, < pol. *okop*, „șanț de apărare”³⁹: «Făcut-au leșii la Zvancea ocop, din sus de Zvancea, de-au aședzat oaste». IN, LET.101; *palancă* s.f., var. *pălancă*, *palangă*, *palan*, *palanc*, *palang*, *pălângă*, *pălant*, *pălănc*, *balancă*., 1645, < pol. *palanka*, „fortăreață”⁴⁰: «Ce, cându am sositu noi, am aflat palanca și locul acela pustiiu de oameni». MC, LET.196; *parcan* s.m. var. *părcan*, 1710, < pol. *parkan*, „fortificație de război din grinzi sau plăci, baraj”:
«Eară tătarii au și lovit fără veste la tabăra lui Seremet și până la pârcașe au mers». NC, LET. 103; «Aședzat-au și-n ținutul Cernăuțului în câteva locuri, de-au făcut pârcașe». IN, LET. 101; «Sinan Pașa, strângând den toată țara oameni, au încungiurat Bucureștii și Târgoviște cu șanțu și cu pârcașe». NC, LET. 581; *puhă* s.f., var. *buhă*, 1683, < pol. *puha*, „bici, biciușcă, crăvașă”:
«și punea pe calo de-i bătea cu puha, cât nu putea merge boierii la curte de țipetele lor». IN, LET. 280; *șanț* s.n., 1640 < pol. *szanć*, „rând, tranșee”⁴¹: «Leșii grijise șanțurile bine cu pușci și cu pedestrime». MC, LET. 106.

La începutul secolului al XVIII-lea, o parte din aceste împrumuturi de origine polonă au ieșit din uzul literar sau, mai rar, au fost conservate în graiul moldovenesc, după ce fuseseră întrebuințate o vreme ca regionalisme literare. Cealaltă parte, nici ea numeroasă, s-a stabilit în limba română consolidând clasa împrumuturilor latino-romanice (Chivu 1994: 24). Neologismele latino-romanice se explică prin contactul pe care cărturarii l-au avut cu limba latină, franceză sau italiană. Aceste din urmă cuvinte sau variante lexicale demonstrează că limbile slave, între care și polona, au mediat, începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea, pătrunderea în limba română a unor împrumuturi latino-romanice, cum ar fi: *auditor*, *caștelean*, *harmată*, *capral*.

În privința etimologiei duble, respectiv multiple conferită de unele dintre sursele noastre lexicografice, suntem înclinați să optăm pentru etimologie polonă exclusivă bazându-ne pe sensul principal al cuvintelor, dar și pe circumstanțele exclusiv poloneze în care acestea au luat naștere. Este cazul cuvintelor *joimir*, *obuz*, *ocop*, *pospolită*, *reimentar*, *roată*, *rocoșeală*, *rocoși*. Aparținând contextului istoric din Polonia medievală, lexemele au constituit pentru cronicarii noștri atât elemente culturale, cât și lingvistice. Ei le-au împrumutat odată cu o nouă realitate istorică din viața lor, adaptându-le la cea românească. Mai mult decât atât, considerăm că, în condițiile de față putem lua în calcul existența unei „sinonimii istorice” între cuvintele de origine polonă care au circulat în paralel alături de cele purtătoare de același sens, (Moroianu 2006: 627–634) amintite

³⁷ Derivat cu sufixul *-ka* de la cuvântul *inicer* (numai la IN). Precizăm consemnarea noastră la M. Costin în *Poema polonă* (ed. P.P. Panaitescu 1944: 296) a cuvântului *janczar*, derivatul de bază, cu sensul „ianicer”, pe care savantul îl transcrie cu grafeme poloneze.

³⁸ TDRG atribuie cuvântului etimologie rusă, prezentat de DLR ca derivat diminutival de la cuvântul „ladă”.

³⁹ DLR și TDRG îi conferă etimologie polonă.

⁴⁰ Este atestat numai la cronicarii moldoveni începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea; DLR îi atribuie etimologie multiplă turcă, polonă și maghiară; după TDRG cuv. are etimologie dublă polono-turcă.

⁴¹ DLR: et. dublă, germ. *Schanze*, magh. *sanc*; TDRG: etimologie germană.

aici: *comendant* = *hatman* = *rohmistru* (sinonimie parțială), *ocop* = *șanț*, *roată* = *popolita*.

3. Împrumuturile cărturărești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea reprezintă consecința culturală a contactelor avute de limba română cu lumea apuseană. Elementele lexicale de origine polonă înregistrate în vechi texte moldovenești sunt de regulă împrumuturi livrești, care aparțin de obicei vieții militare sau vieții social-politice. Alături de *hatman*, *husar*, *joimir*, *părcan*, *porucinic*, *rotmaistru*, care indică o „cantonare” în spațiul lingvistic polonez, apar însă *auditor*, *baștă*, *capral*, *comendă*, *colegat*, *comisar*, *fuzâie*, *harmată*, precizând o sursă indirectă latinească sau romanică. Aceste elemente culte au pătruns în vocabularul limbii române literare vechi și s-au păstrat o anumită perioadă de timp, dobândind o relativ largă utilizare și uneori creând derivate. Câteva se mențin și astăzi în limba vorbită sau în grai: *baștă*, *căprar*, *dărăbană*, *parcan*, dar, cel mai adesea, nu mai sunt termeni militari.

Concluzionând, cuvintele aduse în discuție țin de un moment important pentru cultura și limba română din secolele XVII și al XVIII-lea, dominat de scrisul cronicăresc.

ABREVIERI ȘI SIGLE

cf. = confer
 cuv. = cuvânt
 der. = derivat
 ed. = ediție
 et. = etimologie
 fam. = familial
 fr. = franceză
 it. = italiană
 înv. = învechit
 lat. = latină

lat. med. = latină medievală
 let. = letopiseț
 magh. = maghiară
 pol. = polonă
 reg. = regionalism
 rom. = română
 rus. = rusec
 tranz. = tranzitiv
 var. = variantă
 vb. = verb

GU = Grigore Ureche
 IN = Ion Neculce

MC = Miron Costin
 NC = Nicolae Costin

DA = Academia Română, 1913–1948, *Dicționarul limbii române*, 1948, Sextil Pușcariu (coord.). Tomul I. Partea I: A–B. București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; Tomul I. Partea II: C. București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; Tomul I. Partea III. Fascicula I: D – de. București, Universul, Intreprindere Industrială a Statului, 1949; [Fascicula II: de–deșina; șpalt, 1948]; Tomul II. Partea I: F–I. București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1934; Tomul II. Partea II. Fascicula I: J – lacustru. București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1937; Tomul II. Partea II. Fascicula II: Ladă–lepăda. București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1940; Tomul II. Partea II. Fascicula III: Lepăda–lojniță. București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1948.

DELR = Academia Română, 2012–2015, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Vol. I, Partea I: A–B; Vol. II, Partea II: B–CIZ, București: Editura Academiei.

DÎLR = Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, 1992, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, București: Editura Științifică.

DLR = Academia Română, 1965–2000, *Dicționarul limbii române*, Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă. București, Editura Academiei. Tomul VI. Litera M: 1965–1968; Tomul VII. Partea 1. Litera N: 1971; Tomul VII. Partea a 2-a. Litera O: 1969; Tomul VIII. Litera P: 1972–1984; Tomul IX. Litera R: 1975; Tomul X. Litera S: 1986–1994; Tomul XI. Partea 1. Litera Ș: 1978; Tomul XI. Partea a 2-a și a 3-a. Litera T: 1982–1983; Tomul XII. Partea I. Litera Ț: 1994; Tomul XII. Partea a 2-a. Litera U: 2002; Tomul XIII. Partea I și a 2-a și a 3-a. Litera V și literele W, X, Y: 1997–2005; Tomul XIV. Litera Z: 2000, București: Editura Științifică.

DTR = Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, 1987, *Dicționarul limbii române literare vechi 1640–1780. Termeni regionali*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.

TDRG = Heinmann Tiktin, 2003–2005, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch, 3. überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Luder*, Band II D–O, Band III P–Z, Cluj-Napoca.

BIBLIOGRAFIE

- Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”, 2015, *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. IV, București: Editura Academiei.
- BOGDAN Ioan, 1907–1908, Documentul rânzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV, *Analele Academiei Române*, seria II, vol. XXX: 401.
- BOLOCAN Gheorghe, 1981, *Dicționarul elementelor românești din documente slavo-române (1374–1600)*, București: Editura Academiei.
- BRÜCKNER Aleksander, 2008, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- BRZEZIŃSKI Richard, 1987, *Polish armies 1569–1696*, vol. I, Oxford: Osprey Publishing.
- CAZACU Boris, 1943, Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin, *Cercetări literare* V: 41–64.
- CHIVU Gheorghe, 1994, Influența italiană asupra limbii române vechi, *Studii și cercetări literare* XLV/1–2: 19–29.
- COSTIN Miron, 1944, *Letopisețul Țării Moldovei dela Aron Vodă încoace*, P.P. Panaitescu (ed. critică), București: Fundația Regală pentru Literatură și Artă.
- COSTIN Nicolae, 1942, *Letopisețul Țării Moldovei dela zidirea lumii până la 1601*, Ioan Șt. Petre (ed. îngrijită), București: Fundația Regală pentru Literatură și Artă.
- DEBOVEANU Elena, 1962, Unele aspecte ale influenței polone în limba letopisețului lui Nicolae Costin, *Romanoslavica* VI: 93–109.
- LINDE Samuel, 1808–1812, *Słownik języka polskiego*, t. I–III, Warszawa: Drukarnia XX. Pijarów.
- LINȚA Elena, 1964, Termeni militari de origine polonă în limba cronicarilor români, *Romanoslavica*, X: 195–208.
- LINȚA Elena, 1974, *Wyrazy polskiego pochodzenia w języku rumuńskim*, Wrocław–Warszawa–Kra-ków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

- MITU Mihai, 1963, Termeni de origine polonă în documentele slavo-moldovenești (1388–1517), *Romanoslavica* XII: 155–224.
- MITU Mihai, 1983, Conceptul de împrumuturi „în serie” (cu referire la polonismele limbii române), *Studii și cercetări lingvistice* XXXIV/1: 12–18.
- MITU Mihai, 2001, *Studii de etimologie româno-slavă*, București: Editura Univers Enciclopedic.
- MITU Mihai, 2006, *Cercetări etimologice și lexico-semantice*, seria „Etymologica 24”, București: Editura Academiei Române.
- MITU Mihai, 2007, *Romano-polonica I. Studii de istorie culturală*, București: Editura Universității din București.
- MOROIANU Cristian, 2006, Împrumuturi sinonimice cu aceeași origine. Sinonimia etimologică, (in:) *Limba română. Aspecte sincronice și diacronice*, Gabriela Pană Dindelegan (coord.), București: Editura Universității din București, 627–634.
- NECULCE Ion, 2001, *Letopisețul Țării Moldovei*, București–Chișinău: Editura Litera Internațional.
- PANAITEȘCU P.P., 1930, *Călători poloni în Țara Românească*, București: Editura Cultura Națională.
- SIMONESCU Dan, 1939, *Literatura românească de ceremonial. Condica Gheorghachi*, București: Fundația Regelui Carol I.
- URSU N.A., 1991, Nicolae Costin, traducător al Geografiei universale a lui Giovanni Botero, *Revista de istorie și teorie literară*, XXXIX, nr. 3–4: 365–379.

PAGINI WEB⁴²

SJP = *Słownik języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN (<http://sjp.pwn.pl/>).

SSP = *Słownik staropolski*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN (<http://www.staropolska.pl/slownik>).

⁴² Ultima accesare a avut loc în decembrie 2015.